

พุทธวิธี: การบริหารจัดการพระสงฆ์อาพาธอย่างมีสุขภาวะ Buddhist Method: Health Management of Buddhist Monks

นิกร ยานินตา และ ปกรณ์ มหากันธา

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

k-pakorn@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาถึงวิธีการบริหาร ขั้นตอน รูปแบบการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์อาพาธอย่างมีสุขภาวะ จากการศึกษา พบว่า

พระพุทธเจ้า ทรงให้ความสำคัญกับการมีสุขภาพที่แข็งแรง ทรงชี้แนะให้พุทธสาวกดำรงตนให้เป็นผู้มีโรคอาพาธน้อยรวมถึงการบริโภคปัจจัย 4 เพื่อเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน ดำรงอยู่อย่างอัตภาพและอนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). 2560: 3) ปรากฏดังพุทธพจน์ ว่า “อาโรคยาปรมาลาภา” แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ

พระพุทธเจ้า ทรงวางหลักอริยสัจ 4 เป็นขั้นตอนการแก้ไขปัญหาในการจัดการสุขภาพ ได้แก่ ทุกข์ ได้แก่ โรค สมุทัย ได้แก่ โรคนิทาน เหตุของโรคหรือสมุฏฐานของโรค นิโรธ ได้แก่ ภาวะที่หายจากโรค และมรรค ได้แก่ ยาทรงบริหารจัดการสุขภาพ 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การประเมินอาการเจ็บป่วย (ด้วยพระญาณและด้วยการสอบถาม) 2) วิธีการรักษาแบ่งเป็น 2 แผนก (แผนกอายุรกรรมและแผนกศัลยกรรม) และทรงเห็นถึงความสำคัญของการใช้สมุนไพรในการจัดการสุขภาพ

ในพระพุทธศาสนา การดูแลสุขภาพถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของพระภิกษุ ที่จะต้องดูแลสุขภาพซึ่งกันและกัน การสร้างสุขภาวะแก่พระภิกษุ สามเณร จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเสมือนพลังแห่งพระพุทธศาสนา การดูแลสุขภาพของพระสงฆ์ สามเณร ด้านโภชนาการ ด้านสุขภาพ ด้านจิตใจ และด้านที่พักอาศัย ล้วนเป็นปัจจัยส่งผลให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ได้ทำหน้าที่สืบสาน เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคง สืบไป

คำสำคัญ: พุทธวิธี, พระสงฆ์อาพาธ และสุขภาวะ

Abstract

This article is intended to Studied how to manage the steps and forms of health care of the ill monks from the study.

The Lord Buddha attaches great importance to good health. He suggested that Buddhists follow themselves to be a person with few diseases. including the consumption of 4 factors. in order to be free from disease. Exist habitually and favor the behavior of the Brahma (Office of the

National Health Commission (SorChor.). 2017: 3) appears as a Buddhist term "Arokaraparabha" meaning that the disease is a noble fortune.

The Lord Buddha laid down the Four Noble Truths principles as a step to solve health management problems. such as suffering, such as Somyut Disease. such as the disease. the cause of the disease. or the etiology of the Niroths. including the state of healing and the Mak. 1) Assessment of illness (by insight and inquiry) 2) Treatment methods are divided into 2 divisions (Internal Medicine and Surgery) and His Highness. Opinion from the The importance of using herbs In health management

In Buddhism Health care is considered an obligation of monks. That must look after each other's health Creating good health for novice monks is as important as the power of Buddhism. Health care for novice monks in nutrition. health. mental and shelter Are all factors that allow novice monks to carry on Propagate Buddhism to be stable

Keywords: Buddhist methods. Buddhist monks and health

บทนำ

พระภิกษุ สามเณร เป็นส่วนหนึ่งในพระรัตนตรัย มีบทบาทสำคัญในการสืบทอด และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้คงอยู่ กว้างขวางออกไป ที่ผ่านมา ในประเทศไทยพระภิกษุ สามเณร ประสบปัญหาสุขภาพทางด้านร่างกาย จากรายงานผลการวิจัยของ เกษม วัฒนชัย กล่าวไว้ใน การบำรุงรักษาสุขภาพสำหรับบรรพชิต กล่าวว่า พระสงฆ์อยู่ในเกณฑ์อ้วน ร้อยละ 45.1 และยังพบภาวะการขาดสารอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย

พระกิตติญาณเมธี (2561: 94) กล่าวว่าไว้ใน วารสารรัชตภาคย์ว่า การส่งเสริมการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดลพบุรี พบว่า วัดเป็นสวนหนึ่งของชุมชน พระสงฆ์ส่วนใหญ่ เป็นผู้สูงอายุมีโรคประจำตัว ที่เป็นโรคเรื้อรัง มีพฤติกรรมสูบบุหรี่ ดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง เมื่อเจ็บป่วย (อาพาธ) จะซื้อยามาฉีดยาเอง อาหารที่ฉันได้จากการบิณฑบาต ส่วนมากเป็นอาหารประเภทแป้ง น้ำตาล กะทิและไขมัน ปัญหาที่พบ ได้แก่ ขาดกิจกรรมและการออกกำลังกาย การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การออกกำลังกาย

พระครูสุวิธานพัฒน์บัณฑิตและคณะ (2558: 117) กล่าวว่าไว้ใน เอกสารสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่นว่า การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น เน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะป่วยด้วยโรคกระเพาะอาหาร รองลงมา เป็นความดันโลหิตสูง ปวดหลัง ปวดเอว ไขมันในเลือดและข้อเสื่อม เมื่อเจ็บป่วยพระสงฆ์ส่วนใหญ่ซื้อยามาฉีดยาเองมีบางส่วนไปรักษาที่คลินิกเอกชน และโรงพยาบาล พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีสิทธิการรักษาพยาบาล (หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า) มีร้อยละ 31.88 ของพระสงฆ์ ไม่มีหลักประกันสุขภาพใด ๆ มีเพียงเล็กน้อยที่หาประกันชีวิต การดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ ส่วนหนึ่งขาดองค์ความรู้ในเรื่องสุขภาพแบบองค์รวมในมิติต่างๆ โดยเฉพาะด้านร่างกาย มีการรับประทานอาหารที่เสี่ยง

ต่อการเป็นโรคในกลุ่มไม่ติดต่อเรื้อรัง อาทิเช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ด้านสุขภาพของพระสงฆ์ ต้องการให้มีห้องปฐมพยาบาล มีผู้ปฏิบัติงานดูแลไว้ที่วัด และต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณ ในการจัดซื้อเวชภัณฑ์ยา และด้านพัฒนาสุขภาพ ต้องการได้ รับการตรวจสุขภาพประจำปี ต้องการให้เจ้าหน้าที่ สาธารณสุขตรวจเยี่ยมเยียนใช้ที่วัด มีการจัดประชุม พัฒนางานระบบสุขภาพพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) (2560: 6) ให้ความหมายของ สุขภาวะ หมายถึง ภาวะที่ บุคคลมีร่างกายแข็งแรง มีอายุยืนยาว มีจิตใจที่ดี มีความเมตตากรุณา ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม ดำเนินชีวิตอย่าง มีสติสัมปชัญญะและใฝ่รู้ สามารถคิดเป็นทำเป็น มีเหตุมีผล อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข การมีสุขภาวะเป็นเรื่องที่ เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม เริ่มจากตนเองไปสู่ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา เศรษฐกิจ สังคมการเมืองและอื่นๆ

ศนิกันต์ ศรีมณีและคณะ (2556: 6) กล่าวไว้ใน รายงานการวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม สุขภาพ ว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคของพระภิกษุสงฆ์และพฤติกรรมกรรมการถวายภัตตาหารของ ประชาชนในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร พบว่า การดูแลสุขภาพตนเอง แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การดูแลสุขภาพตนเองในภาวะปกติ 2) การดูแลสุขภาพตนเองเมื่อรู้สึกว่ามีผิดปกติ 3) การดูแลสุขภาพตนเองเมื่อเจ็บป่วยและ ได้รับการกำหนดว่าเป็นผู้ป่วย

ณัฏฐ์ ศรีดี (2560: 29) กล่าวไว้ใน โครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนว พระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในเขตภาคกลาง พบว่า คณะสงฆ์ใน 4 จังหวัดภาคกลาง ได้ใช้หลัก ภาวนา 4 ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้สังคม ได้แก่ การพัฒนากาย (กายภาวนา) การพัฒนาศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาจิต (จิตภาวนา) และการพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา)

วัตถุประสงค์ของบทความ

เพื่อศึกษาถึงวิธีการบริหาร ขั้นตอน และรูปแบบการดูแลสุขภาพของพระพุทเจ้าที่มีต่อพระสงฆ์อาพาธ อย่างมีสุขภาวะ

ผลการศึกษา

1. พุทธวิธีการบริหารของพระพุทเจ้า

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) (2551: 8) กล่าว อธิบายไว้ใน 45 พรรษาของพระพุทธเจ้าว่า ก่อนพุทธปรินิพพาน 45 ปี ในวันเพ็ญพระจันทร์เสวยดาวฤกษ์ ชื่อว่า วิสาखा (วันเพ็ญ เดือนวิสาขะ) ในราตรีวันเพ็ญ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรม ก่อนตรัสรู้ เรียกว่า พระโพธิสัตว์ แปลว่า ผู้ซึ่งอยู่ในความรู้ หมายความว่า ไม่ทรงข้องอยู่ในสิ่งอื่น ข้องอยู่แต่ในความรู้ ทรงแสวงหาความรู้จนได้ตรัสรู้ จึง เรียกว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ หรือ ตรัสรู้ พระองค์ได้ตรัสรู้ที่ใต้ต้นไม้นี้ชื่อว่า อัสสถิตะ อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาแคว้นมคธ ต่อมา เรียกว่า ต้นโพธิ์ คำว่า โพธิ แปลว่า ตรัสรู้ เพราะพระพุทธเจ้าไปประทับนั่งใต้ต้นไม้นั้นตรัสรู้ จึงได้

เรียกว่า ต้นไม้ตรัสรู้ เรียกเป็นศัพท์ว่า โพธิพฤกษ์ หลังจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้สองเดือน พระองค์ได้เสด็จประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข ในที่ต่าง ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ ดังนี้

สัปดาห์ที่ 1 พระพุทธเจ้ายังคงเสด็จประทับที่โคนต้นโพธิพฤกษ์ ณ รัตนบัลลังก์ เสวยวิมุตติสุข ทรงเข้าสมาบัติ อยู่ในรูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 และสัญญาเวทยินนิโรธ จากนั้น ทรงพิจารณาปฏิจสงฺกขาต โดยอนุโลมและปฏิโลม (ทั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ) เป็นเวลา 7 วัน

สัปดาห์ที่ 2 พระพุทธเจ้าเสด็จจากรัตนบัลลังก์ พระราชดำเนินไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นโพธิ์ เรียกว่า อนิมิสสเจติย ระยะเวลาของการทอดพระเนตร ทรงประทับยืนหันพระพักตร์มาทางต้นศรีมหาโพธิ์ ทรงทอดพระเนตรต้นศรีมหาโพธิ์นั้น นิ่งอยู่ 7 วัน ทรงทบทวน ความทรงจำต่อเหตุการณ์ที่ผ่านมาโดยลำดับ ประจักษ์ดังแสดงอาการขอบุณต้นศรีมหาโพธิ์ ที่ให้ร่มเงาแก่พระองค์ ในการบำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุโพธิญาณ

สัปดาห์ที่ 3 พระพุทธเจ้า เสด็จจงกรมไปมา ระหว่างต้นโพธิ์และอนิมิสสเจติย เรียกบริเวณนั้นว่า รตนจงกรมเจติย เป็นเวลา 7 วัน

สัปดาห์ที่ 4 พระพุทธเจ้า เสด็จประทับอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นโพธิ์ เรียกบริเวณนั้นว่า รตนฆรเจติย ทรงพิจารณาพระธรรมชั้น 84,000 พระธรรมชั้น เป็นเวลา 7 วัน

สัปดาห์ที่ 5 พระพุทธเจ้า เสด็จข้ามแม่น้ำเนรัญชรา ไปประทับอยู่ ณ ต้นอชปาลนิโครธ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นโพธิ์ ในสถานที่นี้ พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมเหตุให้เป็นพราหมณ์ ทรงแก้ปัญหาให้พราหมณ์ผู้มีนิสัยชอบवादผู้อื่น ว่า หี หี (สังคมอินเดียสมัยนั้นถือเป็นการหยาม)

สัปดาห์ที่ 6 พระพุทธเจ้า เสด็จไปประทับอยู่ ณ ต้นมุจลินท์ (ต้นจิกนา) อยู่ห่างไกลออกไป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นโพธิ์ ตลอด 7 วัน มีฝนตกพรา ๆ เจือลมหนาวตลอด พญานาคมุจลินท์ เห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งสงบ เกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงเข้าไปโอบรอบพระวรกายของพระพุทธเจ้า ขนดด้วยลำตัว 7 รอบ และแผ่พังพานหัวใหญ่ปกคลุมเหนือพระเศียร เป็นการป้องกันลมหนาวและฝนมิให้ตกต้องพระวรกาย เมื่อลมและฝนสงบลงแล้วได้คลายขนดลำตัวออก แปลงร่างเป็นมาณพ ยืนประนมมือถวายอภิวาทต่อหน้าพระพุทธเจ้า

สัปดาห์ที่ 7 พระพุทธเจ้า เสด็จไปประทับอยู่ ณ ต้นราชายตนะ (ต้นเกด เป็นต้นไม้หลวง เป็นที่สิ่งสถิตย์ของเทพแห่งนางไม้ทั้งหลาย) อยู่ห่างไกลออกไป ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของต้นโพธิ์ เป็นเวลา 7 วัน เมื่อออกจากสมาธิ มีพ่อค้า 2 คน ชื่อตปุสสะและภัลลิกะ ได้น้อมถวายข้าวตูมและข้าวตอกก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้ง มีท้าวหาราชทั้ง 4 นำบาตรศิลาจาก 4 ทิศมาถวาย พระองค์ทรงหลอมรวมเป็นบาตรศิลาใบเดียว ทรงรับของถวายแล้วเสวย ตปุสสะและภัลลิกะ จึงได้กล่าวถึงรัตน 2 เป็นสรณะ คือพระพุทธ พระธรรม เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต (วิม. (ไทย) 4/1-6/1-10.)

หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ทรงเสวยวิมุตติสุข 49 วันแล้ว ทรงดำริว่า “...ธรรมที่ได้บรรลุนี้ ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาชนผู้รณภัยด้วยอาลัย...ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก ได้แก่ หลักอทิปปัจจยา...” ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นต้นหาวิราคะ วิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะพึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา แต่ปรากฏว่าท้าวสหัมบดีพรหม ได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าขอได้ทรงพิจารณาเห็นแก่หมู่สัตว์นั้น ๆ

เทียบด้วยดอกบัว 3 เหล่า ได้แก่ บัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำที่จะบานได้ ผู้ที่จะตรัสรู้ได้ก็มีอยู่ ทรงรับอาราธนาของพรหม ด้วยพระกรุณาในหมู่มสัตว์ ทรงตกลงพระราชหฤทัยจะทรงแสดงธรรมสอน (วิ.ม. (ไทย) 4/7-9/11-15.) ประกาศธรรมให้สัตว์อื่นรู้คุณรัตนตรัย กรุณาคุณ เป็นเหตุให้สำเร็จปัญญาคุณและบริสุทธิคุณ

เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงแสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก แก่หมู่พระปัญจวัคคีย์ ทำให้เกิดพระสังฆรัตนะ เป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า ทรงให้ความสำคัญกับชีวิต ในเรื่อง สุขภาพ หากพระอรหันต์มีสุขภาพไม่แข็งแรง การจาริกยอมเป็นอุปสรรค จะนำมาซึ่งความเสื่อมศรัทธาแก่ประชาชน ผู้ที่พบเห็นพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ต่างกล่าวยกย่องว่าเป็นผู้มีพลานามัยสมบูรณ์ (วิ.ม. (ไทย) 4/11/16-17.)

2. การบริหารจัดการสุขภาพในพระพุทธศาสนา

การเกิด การแก่ การเจ็บป่วยและการตาย เป็นกระบวนการที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ปรากฏดังพุทธพจน์ว่า เรามีความแก่ ความเจ็บและความตายเป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นไปได้ อย่างไรก็ตาม ความเจ็บป่วย การดูแลสุขภาพเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ ดังพุทธพจน์ว่า อาโรคยา ประมาลาภา (ขุ.ธ. (ไทย) 25/25/42) ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ เมื่อมีการเจ็บป่วยก็ต้องดูแลรักษา รวมถึงการป้องกันไม่ให้เกิดความเจ็บป่วยเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการมีสุขภาพที่แข็งแรง ทรงชี้แนะให้พุทธสาวก ดำรงตนให้เป็นผู้มีโรคพาลน้อย รวมถึงการบริโภคปัจจัย 4 เพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน ความดำรงอยู่แห่งอัตภาพ ความเป็นอยู่โดยผาสุกและอนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์

พระพุทธศาสนา จะให้ความสำคัญทางใจมากกว่าทางกาย ทั้งนี้ สุขภาพและความเจ็บป่วย รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า องค์กรรวมใหญ่แห่งปัญหาเรื่องโรคของชีวิต มีความสัมพันธ์อิงอาศัยกันอย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2550: 368) เป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง อาศัยกัน ได้แก่ ทุกข์อยู่ที่ชีวิต ชีวิตแยกออกเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ แยกเป็นชั้น 5 ที่เป็นปัญหาหรือเป็นโรค ได้แก่ รูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรียกรวมให้สั้นว่า รูปกับนาม หรือกายกับใจที่ไม่แยกจากกัน เป็นเอกพจน์รวมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เรื่องเดียวกัน: 353) มีลักษณะเป็นองค์กรรวม มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ดำเนินไปตามกระบวนการแห่งชีวิต หรือการรู้เท่าทันธรรมชาติ ได้แก่ ความเป็นอนิจจังสิ่งทั้งหลายมีการเปลี่ยนแปลง มีความไม่เที่ยงแท้ (Impermanence) เป็นทุกข์ (Suffering) ไม่มีตัวตน (Soullessness. Nonself) ตามกฎไตรลักษณ์(The Three Characteristics of Existence) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2557: 13) ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เป็นไปตามเหตุปัจจัย ตามหลักปฏิจจสมุปบาท ดังพุทธพจน์ว่า “...สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา (ไม่ใช่อัตตา) สิ่งใดเป็นอนัตตา (ส.สหา. (ไทย) 18/1/1)

การดูแลสุขภาพในพระพุทธศาสนา ถือเป็นภาระหน้าที่ของพระภิกษุ ที่จะต้องดูแลสุขภาพซึ่งกันและกัน พระพุทธเจ้า ทรงวางแนวทางการบริหาร การจัดการสุขภาพปรากฏในพระไตรปิฎก ถือปฏิบัติตามกันมา ในเรื่องของเวลาการช่วยเหลือ เรื่องของการตั้งจิตในการช่วยเหลือ รวมถึงเป้าหมายในการช่วยเหลือที่แท้จริง เพื่อให้ผู้ป่วยนั้นพ้นจากทุกข์ ได้แก่

2.1 กระบวนการ การจัดการโรคของพระพุทธเจ้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2550: 351-352) ทรงวางหลักอริยสัจ 4 เป็นขั้นตอนการแก้ไขปัญหา การจัดการสุขภาพ ได้แก่

2.1.1 ทุกข์กับโรค พระพุทธศาสนามองปัญหาของมนุษย์ มองทุกข์ มองโรคร้ายไข้เจ็บ พร้อมทั้งการรักษาบำบัด เป็นระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่อาศัยซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นหลักอริยสัจ 4 หลักไตรลักษณ์ หลักปฏิจจสมุปบาท หรือชั้น 5 ล้วนเป็นเนื้อความที่สอดคล้องกันทั้งสิ้น การปฏิบัติต่อเรื่องทุกข์ของมนุษย์จะต้องมองให้เห็นองค์ประกอบ ให้ครบและมองหาเหตุปัจจัยให้ตลอด เช่น การสืบสาวหาเหตุของโรค โดยลงไปกระบวนการที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท เป็นกระบวนการของเหตุปัจจัยทำให้มองเห็นความเป็นมา หรือเหตุเกิดของโรคหรือความทุกข์ เป็นกระบวนการของเหตุปัจจัยที่ส่งต่อสืบทอดกันมา (เรื่องเดียวกัน: 353-354) ทุกข์ มี 3 ลักษณะ (ที.ปา. (ไทย) 11/305/266) ได้แก่ 1) ทุกขทุกข์ตา (สภาวะทุกข์ คือทุกข์) ได้แก่ เวทนาทางกาย ใจ เป็นทุกข์ตามสภาพ 2) สังขารทุกข์ตา (สภาวะทุกข์ คือสังขาร) ได้แก่ ตัวสภาวะของสังขาร เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป คงสภาพอยู่ไม่ได้ เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วยอุปทาน 3) วิปริณามทุกข์ตา (สภาวะทุกข์ คือความแปรผัน) ได้แก่ ความสุข เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ เมื่อเปลี่ยนแปลงไปเป็นอื่น

2.1.2 สมุทัย สาเหตุของโรค ในพระไตรปิฎก แบ่งออกเป็น 2 ประการ ได้แก่

1) สาเหตุของการเจ็บป่วยทางกาย จากสมุฏฐาน ต้นกำเนิดของโรคเกิดจากความไม่สมดุลของธาตุทั้งสี่ (มหาภูตหรือธาตุ) เป็นองค์ประกอบของร่างกายมนุษย์รวมทั้งสรรพสิ่ง ได้แก่ แห้ง - ธาตุดิน ชุ่มชื้น - ธาตุน้ำ ร้อน - ธาตุไฟ และการเคลื่อนไหว - ธาตุลม (คินเนรี จี ชิสต์. 2552: 97) และสมุฏฐานแห่งโรค 8 ประการ ได้แก่ (1) อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน (2) อาพาธมีเสลดเป็นสมุฏฐาน (3) อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน (4) อาพาธตรีโทษมีดี เสลด ลม ใช้สันนิบาต (การผสมผสานกันของตรีโทษ) เป็นสมุฏฐาน (5) อาพาธที่เกิดแต่ฤดูแปรปรวน (6) อาพาธที่เกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ อาพาธที่เกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง (7) การถูกทำร้าย (8) อาพาธที่เกิดแต่วิบากของกรรม (ส.สพ. (ไทย) 18/269/302) ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ (อง.ทสก. (ไทย) 24/60/130) ความสัมผัสแห่งเหลือบยุ่งลม แดดและสัตว์เลื้อยคลาน (ม.ม. (ไทย) 12/178/179) อก.จตุกก. (ไทย) 21/157/218) การไม่รู้ประมาณในการบริโภค (ม.ม. (ไทย) 13/173/198) และการมีอายุมาก

2) สาเหตุของการเจ็บป่วยทางใจ แบ่งเป็น 3 ประการ ได้แก่ เกิดจากกิเลส เกิดจากผัสสะและเกิดจากกรรม เกิดมาจากอนุสัยหรืออาสวกิเลส ที่นอนเนื่องอยู่ในภวังคจิต อุกุศลมูล 3 ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง (ที.ปา. (ไทย) 11/305/259) ม.ม. (ไทย) 12/89/83) เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน ศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน เมื่อเกิดขึ้นภายใน (จิต) ของใคร ย่อมไม่เป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดความทุกข์ อยู่ไม่ผาสุก ทำให้มีติดบอด ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม (ช.ม. (ไทย) 29/5/19-21)

2.1.3 นิโรธ เป้าหมายการรักษา พระพุทธศาสนามองชีวิตของการเป็นอยู่ กระบวนการทุกข์ เป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ การรักษาโรคในพระพุทธศาสนา มีทั้งมิตถาย มิตถิโย มีเป้าหมาย ได้แก่ ภาวะที่หายจากโรค หรือความมีสุขภาพดี หรือการบำบัดทุกข์ หรือการแก้ไขความไม่สบาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2550: 351) มีเป้าหมายหลายระดับ ทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ 5 ประการ ได้แก่ นิโรธ

5 (ความดับกิเลส ภาวะไร้กิเลส ไม่มีทุกข์เกิดขึ้น จนถึงขั้นนิพพาน) ปหาน 5 (การละกิเลส) วิมุตติ 5 (ความหลุดพ้น) วิเวก 5 (ความสงัด ความปลีกออก) วิราคะ 5 (ความคลายกำหนัด ความสละออกได้) โวสัสคคะ 5 (ความสละ ความปล่อย) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2556: 166-167)

2.1.4 มรรค วิธีการรักษา การแก้ไขบำบัดโรค แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) บางโรครักษาหรือ ไม่รักษา ก็ไม่หาย 2) บางโรครักษาหรือไม่รักษา ก็หาย 3) บางโรคต้องรักษาจึงหาย ไม่ได้รับการรักษาไม่หาย

2.2 ขั้นตอนการจัดการสุขภาพในพระพุทธศาสนา

กระบวนการเริ่มต้น โดยการตรวจสอบประวัติของผู้ป่วย หรือผู้ที่ต้องการช่วยเหลือ เพื่อเตรียมความพร้อมในการเยียวยารักษาให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด มี 2 วิธี ได้แก่

2.2.1 การประเมินความเจ็บป่วยด้วยพระญาณ พระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณ สามารถกำหนดรู้ความเป็นไปของแต่ละบุคคลได้ก่อนที่จะเสด็จโปรดผู้ใด ดังกรณี มัญญกณฺโฑลี ป่วยหนักเป็นโรคผอมเหลือง บิดาไม่ยอมพาไปหาหมอ เพราะกลัวเสียทรัพย์ จนวาระสุดท้ายให้น้ำบุตรชายไปนอนที่ระเบียงนอกบ้าน มัญญกณฺโฑลี มีใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ไม่สามารถลุกเดินไปไหนมาไหนได้ พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณ ว่าเขามีจิตเลื่อมใสในเราแล้ว ก็จะเสียชีวิตไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (คู่มือประโยค 1-2 อรรถกถาธรรมบท ภาค 1 แปลโดย อรรถ 2558: 20-29) เป็นการตรวจสอบสุขทุกข์ของสรรพสัตว์ และผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ

2.2.2 การประเมินความเจ็บป่วยด้วยการสอบถาม ทรงเอาใจใส่ต่อความเจ็บป่วย ด้วยการสอบถามเมื่อพบปะกัน การสอบถามอาการของผู้เจ็บป่วยโดยตรง การให้ผู้ป่วยได้ระบายความในใจของตนให้ฟัง เป็นลักษณะเชิงจิตวิทยา ผู้ป่วยมีความทุกข์ทางกายและใจอยู่แล้ว เมื่อได้รับการสอบถามก็จะรู้สึกได้ว่า ตนเองยังมีผู้ให้ความสนใจอยู่ มีใจถูกทอดทิ้งไว้ลำพัง ผู้ป่วยก็จะระบายความทุกข์ให้ฟัง ครั้นผู้ป่วยมีความรู้สึกสบายใจ โดยแนะนำให้เห็นความจริงในชีวิต แล้วทรงให้หลักธรรมในการรักษาอาการต่าง ๆ แสดงให้เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นไปที่จิตก่อน ให้เห็นความจริง ว่าร่างกายรวมทั้งอาการเจ็บป่วยนั้นมีลักษณะไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นทุกข์ อยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และสลายไปในที่สุด ไม่ควรยึดมั่น ถือนั่นในร่างกายและอาการเจ็บป่วย ควรที่จะปล่อยวาง การได้ฟังธรรมตามความเป็นจริงของชีวิตก็เป็นยารักษาในพระพุทธศาสนา

2.3 วิธีการรักษาในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแบ่งเป็น 2 แผนก ได้แก่ แผนกอายุรกรรมและแผนกศัลยกรรม ได้แก่

2.3.1 การรักษาแผนกอายุรกรรม พระพุทธเจ้าทรงรักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ด้วยพุทธานุญาต ให้ใช้เภสัชสมุนไพรต่าง ๆ เป็นสมุนไพรตามแบบพื้นบ้านที่คนในสังคมยุคนั้นจะพึงมีและใช้กันอยู่แล้ว ทำให้พระภิกษุสงฆ์สามารถหาใช้ได้ง่ายสะดวก เป็นการปรับธาตุในร่างกายให้สมดุล จะพบในการรักษาตามแนวพระพุทธศาสนาเท่านั้น สมุนไพรต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเป็นยารักษาโรค กล่าวในหมวด **เภสัชขันธ์กะ** เมื่อภิกษุรับประทานยาสมุนไพรแล้ว เก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็นภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็นภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ ดังตัวอย่าง ได้แก่

ครั้งที่พระพุทธเจ้า ทรงประทับอยู่ที่เชตวันาราม เมืองสาวัตถี ประชวรด้วยโรคลม มีพระอุปวาณะ เป็นอุปัฏฐาก จัดการต้มน้ำร้อนให้พระองค์ทรง ละลายน้ำอ้อยด้วยน้ำร้อนให้พระองค์เสวย ก็ทรงหายจากอาการประชวร นั้น (ส.ส. (ไทย) 15/199/287-288)

ครั้งที่พระพุทธเจ้า เสด็จไปกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน พระองค์ประชวรด้วยโรคลม ที่เกิดในพระอุทร (อุทรารต) พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากได้ทราบ จึงดำริว่า เมื่อพระพุทธองค์ประชวรแบบนี้ ในครั้งก่อนเคยเสวยยาคุปรงด้วยของ 3 อย่าง คือ งา ข้าวสารและถั่วเขียว จึงได้ปรุงยาคุสูตรนั้นถวายอีก เมื่อเสวยแล้วไม่นานก็ทรงหายจากอาการประชวรและทรงพระสำราญ (วิ.ม. (ไทย) 5/274/70) พุทธโฆษาจารย์อรรถาธิบายว่า การปรุงยาทั้ง 3 นี้ด้วยนมและน้ำ 4 ส่วน รวมกับด้วยยาเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด (เค็นเน็ธ จี ชิสต์: 172) นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต น้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียว ไม่ขึ้น น้ำต้มถั่วเขียวข้น น้ำต้มเนื้อ (วิ.ม. (ไทย) 5/269/62-63) เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการรักษา

พระพุทธเจ้า ทรงเห็นความสำคัญของการใช้สมุนไพร ในการจัดการสุขภาพ ทรงกำหนด เกี่ยวกับดีโทษ (ปิตตะ) ซึ่งกำเริบในฤดูใบไม้ร่วง เป็นช่วงที่ภิกษุ มีสภาพร่างกายขึ้น เพราะฝนและย่ำไปบนโคลน บางครั้งความร้อนกำเริบรุนแรง จึงทำให้ปิตตะเข้าไปในลำไส้ (โกฏฐุภันตระ) อาการแทรกซ้อนของอาหารไม่ย่อย เป็นสาเหตุให้ลม (วาตะ) กำเริบ (เค็นเน็ธ จี ชิสต์:101)

ในคัมภีร์แพทย์ยุคแรกกล่าวถึงวิธีการรักษาโรคลมในท้อง กรณีทำให้คนไข้ที่แข็งแรง ควรรักษาโดยใช้น้ำมัน การทำให้เหงื่อออก การทำให้ถ่าย อาจจะใช้วิธีการสวนทวารและควรพันท้องไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ลมทำให้อาการกำเริบขึ้น ควรทำให้คนไข้ถ่ายทุกวัน ให้ดื่มนม หากลมเริ่มเคลื่อนขึ้นเบื้องบนควรบำรุงโพธาย่อยอาหาร โดยให้กินผักที่มีรสเปรี้ยวและเค็มเล็กน้อยหรือต้มน้ำต้มเนื้อ กรณีทำให้คนไข้ที่อ่อนแอ อายุมากหรือเป็นคนไข้ที่เจ้าเรือนแบบบางมีลมสะสมไม่มากนัก แพทย์ควรทำการรักษาด้วยวิธีทำให้สงบ ด้วยเนยใส ผักหรือน้ำต้มเนื้อ ข้าว การสวนทวาร การนวดและดื่มนม (เค็นเน็ธ จี ชิสต์: 172- 173) เห็นได้ว่า การรักษาโรคลมในท้อง มีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะและอาการของคนไข้แต่ละโรค ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระสารีบุตรอาพาธเป็นลมเสียดท้อง ท่านได้ฉันทกระเทียม โดยพระพุทธเจ้า ทรงอนุญาตกระเทียมเพราะอาพาธเป็นปัจจัย เมื่อปรุงเป็นอาหาร (วิ.จุ. (ไทย) 7/289/74) ครั้งที่พระสารีบุตร อาพาธด้วยโรคไข้ตัวร้อน พระโมคคัลลานะเอาเหง้าบัวและรากบัวเข้าไปถวายพระสารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรฉันทเหง้าบัวและรากบัวแล้ว โรคก็หายทันที (วิ.ม. (ไทย) 5/278/76-77) เห็นได้ว่า พระโมคคัลลานะ ทรงเป็นมิตรแท้ที่มีความเป็นกัลยาณมิตร จิตเมตตา มีความรักในการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ จากเรื่องราวของพระเถระทำให้ทราบว่า รากบัว เหง้าบัว กระเทียม ล้วนเป็นยาที่ใช้รักษาโรคบางอย่าง มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รากบัว เหง้าบัว กระเทียมยังได้รับความสนใจจากแพทย์ทั้งแผนโบราณ แผนปัจจุบัน มีผลิตภัณฑ์จากกระเทียมออกมามากมาย หลายรูปแบบ จัดเป็นภูมิปัญญาด้านเภสัชกรรมไทย

ภิกษุอาพาธเป็นโรคผอมเหลือง (โรคดีซ่าน) พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ให้ดื่มยาผลสมอดองน้ำมูตร (วิ.ม. (ไทย) 5/269/62) ซึ่งพุทธโฆษาจารย์ อธิบายว่าประกอบด้วย ผลสมอไทยผสมกับมูตรวัว (เค็นเน็ธ จี ชิสต์: 165)

ภิกษุอาพาธเป็นโรคตา พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ยาหยอดตา ยาทาตา ที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง เช่น ยาทาตา ที่เกิดในกระแสน้ำหรรดากลีบทอง เขมาไฟ ต้องการเครื่องบดยาผสมยาตา ทรงอนุญาตไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพิก ใบเฉียง หัวหมู ต่อมา ทรงอนุญาตเรื่องกลัวยาตาพร้อมฝาปิด ทำด้วยกระดูก งา เขา ไม้้อ ไม้ไผ่ ไม้ ยางไม้ผลไม้อื่น โลหะ เปลือกสังข์ มีถุงใส่กลัวยาตาพร้อมเชือกผูกเป็นสายสะพาย ไม้ป้ายยาตา ทำด้วยกระดูกงา เขา ไม้้อ ไม้ไผ่ ไม้ ยางไม้ ผลไม้อื่น โลหะ เปลือกสังข์ มีภาชนะสำหรับเก็บไม้ป้ายยา (วิ.ม. (ไทย) 5/265/50-52)

ภิกษุอาพาธด้วยโรคลมในท้อง พระพุทธเจ้า ให้การรักษาโดยการให้ดื่มยาตองโลณโสวีระกะ (วิ.อ. (ไทย) 1/192/518) ยาตองโลณโสวีระกะ ได้แก่ ยาที่ปรุงด้วยส่วนประกอบนานาชนิด เช่น มะขามป้อมสด สมอพิเภกธัญชาติทุกชนิด ถั่วเขียว ข้าวสุก ผลกล้วย หน่อหวาย การเกิด อินทผลัม หน่อไม้ ปลา เนื้อ น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือ ใส่เครื่องยาเหล่านี้ในหม้อ ปิดฝาปิดชิด เก็บตองไว้ 1 วัน 2 วัน หรือ 3 วัน เมื่อยานี้สุกได้ที่แล้ว จะมีรส สีเหมือนผลหว่า เป็นยาแก้โรคลม โรคไอ โรคเรื้อน โรคผอมเหลือง (ศิขาน) โรคริดสีดวง เป็นต้น ในกาลภายหลังภัก (ใช้หลังอาหารคือเที่ยงวันไปก็ฉันได้) โรคลมจึงหายขาด (วิ.ม. (ไทย) 5/273/69)

ภิกษุอาพาธเป็นโรคท้องผูก พระพุทธเจ้าทรงให้การรักษาโดยการดื่มน้ำต่างดิบ (วิ.ม. (ไทย) 5/269/61) พุทธโฆษาจารย์เข้าใจว่า เป็นอาการระบับย่อยอาหารไม่ทำงาน มีอาการถ่ายอุจจาระลำบากและถ่ายเป็นฟอง วิธีการรักษาหลัก ใช้การทำให้ถ่ายตามด้วยการบำรุงไฟธาตุ หนึ่งในวิธีการกระตุ้นการทำงานของระบบย่อยอาหาร คือการดื่มน้ำผสมต่าง (เค็นเน็ธ จี ซีส์: 162-163)

พระภิกษุปิลินทวัจฉะ อาพาธเป็นหลายโรค ได้แก่ปวดร้อนที่ศีรษะ (สีสาภิตาป) พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ให้ใช้วิธีการรักษา 3 วิธี ได้แก่ 1) น้ำมันทาบริเวณกระหม่อมศีรษะ 2) อาการไม่ทุเลา ทรงใช้วิธีอื่นดัญยา (การหยอดยาทางจมูก) 3) อาการไม่ทุเลา ทรงใช้วิธีให้สุดคว้น พร้อมทั้งอุปกรณ์ ได้แก่ กล้องยานัตถ์ กล้องสุดคว้น ทำด้วยกระดูก งา เขา ไม้้อ ไม้ไผ่ ไม้ ยางไม้ ผลไม้อื่น โลหะเปลือกสังข์ มีฝาปิด มีถุงกล้องสุดคว้น อนุญาตเชือกผูกเป็นสายสะพาย (วิ.ม. (ไทย) 5/266/52-54)

พระภิกษุปิลินทวัจฉะอาพาธเป็นโรคลม (วาทาพาธ) พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตน้ำมันหุงผสมน้ำเมาย่างอ่อน ชนิดที่ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรสน้ำเมา ให้ฉัน หากน้ำเมาแรงเกินไปให้เป็นยาทาด้วยน้ำมัน และทรงอนุญาตภาชนะบรรจุน้ำมัน เรียกว่าลักจัน 3 ชนิด ทำด้วยโลหะ ไม้ และผลไม้อื่น (วิ.ม. (ไทย) 5/267/55-56)

พระภิกษุปิลินทวัจฉะอาพาธเป็นโรคลมตามอวัยวะ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้วิธีการรักษาคนไข้ให้เหงื่อออกด้วยการรม (วิ.ม. (ไทย) 5/267/56-57) มี 3 วิธี ได้แก่ 1) การเข้ากระโจมรมเหงื่อ 2) การรมด้วยใบไม้ และ 3) การรมใหญ่ การรมใหญ่ หมายถึง การเอาถ่านเพลิงใส่หลุมจนเต็ม เอาดินร่วนและทราย ปิดไว้ ลาดไปไม่นานนาชนิดทับลงไป เอาน้ำมันทาตัวนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการพลิกกลับไปมา (วิ.อ. 3/267/174-175) ต่อมาอาการไม่ทุเลา พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้น้ำต้มใบไม้ต่าง ๆ คือน้ำต้มใบไม้ไม่นานนาชนิดจนเดือดแล้วใช้ใบไม้และน้ำราดรม (วิ.ม. (ไทย) 5/267/57) ต่อมาพระภิกษุปิลินทวัจฉะอาการยังไม่ทุเลาพระพุทธองค์ทรงอนุญาตอ่างน้ำ (วิ.ม. (ไทย) 5/267/57) คือการแช่อาบ

พระภิกษุปิณทุวัจจะอาพาธด้วยโรคลมในข้อ (ปพฺพวาท) พระพุทธเจ้าทรงให้การรักษาย่างแรก ใช้วิธีระบายโลหิต ด้วยการใช้มีด แต่อาการไม่ดีขึ้นพระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ก่อกระบวยโลหิตออก(วิ.ม. (ไทย) 5/267/57-58) กอก หมายถึง การดูดเลือด หอนง หรือลม ออกจากร่างกาย หรือดูดเอาน้ำนม ออกจากเต้านม โดยใช้ถ้วย กระบอก ฯลฯ เป็นเครื่องดูด วิธีดูดให้กดปากถ้วย หรือกระบอกแนบครอบลงบนแผล หอนงแล้วยกขึ้น ทำบ่อย ๆ จนดูดเลือดที่เสีย หรือหอนงออกหมด ในที่นี้ใช้เขาสัตว์กอก

พระภิกษุปิณทุวัจจะอาพาธด้วยอาการเท้าแตก พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตยาทาเท้าอาการไม่ดีขึ้น จึงทรงอนุญาตให้ปรุงน้ำมันทาเท้า (วิ.ม. (ไทย) 5/267/58) และกรณีเป็นฝีที่เท้า พระพุทธเจ้าทรงมีอนุญาตให้สวมรองเท้า และ เวลาที่มีอาการเจ็บเท้า การรักษาเท้าแตก เป็นอาการที่ป้องกันได้ด้วยการล้างเท้า นวดเท้าและใส่รองเท้า

การรักษาอุกุกัด ในพระวินัยปิฎก กล่าวถึงภิกษุที่ถูกกุกัด 3 รูป ภิกษุรูปหนึ่งถูกกุกัด พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้ยามหาวิกฤ 4 อย่าง คือคูล มูตร เถ้า ดิน (วิ.ม. (ไทย) 5/268/60) ภิกษุรูปที่ 2 รักษาด้วยการใช้ไฟ (อัคคี) (วิ.ม. (ไทย) 2/511/602) ส่วนรูปที่ 3 ถูกกุกัดและมรณภาพ เนื่องจากไม่ได้แผ่เมตตาให้พญานาค 4 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลพญาวิจูปักข์ ตระกูลพญาวุเอราปะละ ตระกูลพญาวุญญานุตร ตระกูลพญากัณหาโคตมกะ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้แผ่เมตตาแก่พญานาค โดยประธานบทธวดขันธปริตร เพื่อคุ้มครองป้องกัน (วิ.จ. (ไทย) 7/251/14-16) วัฒนธรรมการรักษาอุกุกัดจึงมีทั้งแบบไสยศาสตร์-ศาสนา การใช้ไฟในการจี ีใช้คาถาเพื่ออุทิศพิฆู และการใช้สมุนไพร (เคนเนธ จี ชิสต์: 156-160)

การรักษาอมุขย์เข้าสิง ภิกษุรูปหนึ่งเป็นไข้เพราะถูกอมุขย์เข้าสิง พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต เนื้อดิบ เลือดสด (วิ.ม. (ไทย) 5/264/49) วิธีการรักษาที่ต้องอาศัยการบริโภคเนื้อและเลือดของสัตว์ วิธีรักษาผู้ที่ถูกผีเข้าจะคล้ายกับการแพทย์แบบไสยศาสตร์-ศาสนา มีการใช้พิธีกรรมการเยียวยาทางศาสนา มีการสวดมนต์ การประกอบพิธีกรรม และการให้เครื่องเซ่นไหว้ เพื่อให้ผีที่สิงในร่างกายได้อาหาร และพึงพอใจ

ในมูลาภิเษกชาดกา พระพุทธเจ้า ทรงอนุญาตแก่ภิกษุผู้เป็นไข้ใช้เครื่องยา ได้แก่ รากไม้ น้ำผาด ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ เปลือกและน้ำข้าวใส แต่ละชนิดของเครื่องยา ประกอบด้วยรายละเอียด ดังนี้

รากไม้ที่เป็นยา ได้แก่ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดุพิต ข่า แผลกหัวหมู และรากไม้บดเป็นยา ด้วยหินบด ลูกหินบด

น้ำผาดที่เป็นยา ได้แก่ น้ำผาดสะเดา น้ำผาดโมกมัน น้ำผาดขี้กา น้ำผาดบอระเพ็ด น้ำผาดกระถินพิมาน

ใบไม้ที่เป็นยา ได้แก่ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย

ผลไม้ที่เป็นยา ได้แก่ ลูกพลีลึงคะ ตีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ

ยางไม้ที่เป็นยา ได้แก่ หิงคุ ยางเคียวจากหิงคุ ยางเคียวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดต้นตะกั่ว ยางจากใบต้นตะกั่ว ยางเคียวจากก้านต้นตะกั่ว กายาน

เกลือที่เป็นยา ได้แก่ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง เกลือหุง (วิ.ม. (ไทย) 5/263/ 46-48)

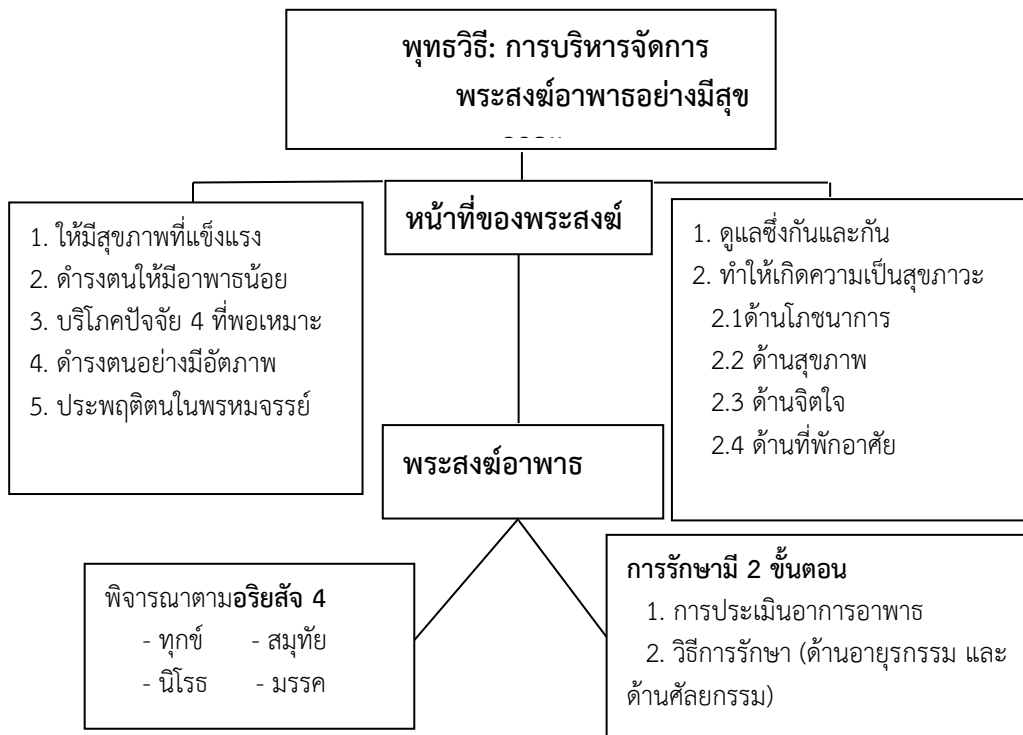
น้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวไม่ขึ้น น้ำต้มถั่วเขียวขึ้น น้ำต้มเนื้อ (วิ.ม. (ไทย) 5/269/62-63)

2.3.2 การรักษาแผนกศัลยกรรม แบ่งเป็น 2 วิธี ได้แก่

1) การรักษาด้วยพุทธานุภาพ ปรากฏในพระไตรปิฎกเพียงครั้งเดียว ความเป็นภิกษุอาพาธต้องการฉันน้ำดื่มเนื่อ นางสุปียาผู้เป็นอุบาสิกาหาซื้อเนื้อไม่ได้ จึงตัดเนื้อที่ต้นขาอ่อนของนาง เพื่อทำเป็นน้ำดื่มเนื่อให้ภิกษุอาพาธได้ฉัน ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่อง จึงรักษาโดยใช้พละทานุภาพรักษาผลของนางให้หายเป็นปกติดังเดิม (วิ.ม. (ไทย) 5/280/80-82) ด้วยอุบาสิกานางสุปียา มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ดังนั้นพลังแห่งพุทธานุภาพและศรัทธาอันตั้งมั่นที่ผนวกเข้ามาด้วยกันนี้ สามารถแผ่ออกไปสู่ผู้ป่วยย่อมจะสามารถรักษาโรคให้หายได้

2) การรักษาด้วยการผ่าตัด นับเป็นวิธีการรักษาโรคที่ก้าวหน้าที่สุดในสมัยพุทธกาล การผ่าฝีด้วยกรรมวิธีปราศจากเชื้อด้วยสมุนไพร คล้ายคลึงกับการรักษาของการแพทย์แผนปัจจุบัน ปรากฏในพระไตรปิฎกว่าภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นฝี พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้รักษาด้วยการผ่าฝี ใช้ก้อนเกลือตัดเอาเนื้อออกยื่นออกมา (แผลพุพองขึ้นมา) และใช้สมุนไพรชะล้าง ได้แก่ใช้น้ำผาด งามบด ยาพอกผ้าพันแผล ชะด้วยน้ำแบ่งเมล็ดผักกาด เพื่อระงับอาการคันแผล รมควัน เพื่อรักษาแผลขึ้น (เป็นหนอง) ใช้น้ำมันงาสำหรับทาแผลไม่ออก (แผลเรื้อรัง) และใช้ผ้าเก่าสำหรับซับน้ำมันรักษาแผลทุกชนิด (วิ.ม. (ไทย) 5/267/58-60)

องค์ความรู้ที่ได้รับ



บทสรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสุขภาพ ในเรื่องของความเจ็บป่วย โรคภัยต่าง ๆ การมีสุขภาพที่สมบูรณ์ที่สุด การปลอดจากโรคทั้งปวงอย่างสิ้นเชิง ได้แก่ พระนิพพาน โรคต่าง ๆ เป็นปัญหาของชีวิต เป็นทุกข์ เป็นคำสอนข้อแรกในอริยสัจสี่ เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้ ทำความรู้จักให้ถ่องแท้ เพื่อจะได้หาสาเหตุ และกำจัดให้หมดไป อย่างไม่ประมาทในชีวิต การสร้างเสริมสุขภาวะของพระภิกษุและสามเณร จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์ สามเณร ทั้งด้านโภชนาการ ด้านการดูแลสุขภาพ ด้านจิตใจและด้านที่พักอาศัย เป็นสิ่งที่จำเป็นปัจจัยส่งผลให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณร มีความมั่นคงในสถานะของบรรพชิต สืบไป

ข้อเสนอแนะ

1. ให้องค์ความรู้ เรื่องสุขภาพแบบองค์รวมในมิติต่างๆ ด้านร่างกาย ด้านโภชนาการ ด้านสุขภาพปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การถวายภัตตาหารของประชาชน รวมถึงพฤติกรรมบริโภคของพระภิกษุสงฆ์ ให้เป็นไปตามบทบัญญัติในพระไตรปิฎกแก่พระสงฆ์ และผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา

2. พัฒนา ประสานการปฏิบัติ แก่ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติงานดูแลวัดที่วัด ประสานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สนับสนุนงบประมาณ ให้ได้รับการตรวจสอบสุขภาพประจำปี การตรวจเยี่ยมพระภิกษุอาพาธที่วัด และพัฒนางาน ระบบสุขภาพพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง

Reference

- เค็นเน็ธ จี ชิสค์. (2551). ลัทธินักพรตและการเยียวยาในอินเดียโบราณ: ระบบการแพทย์ในพุทธอาราม. แปลโดย อีริคเช อูทยวิทย์รัตน์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิโกมลคีมทอง.
- ณัฏฐ์ ศรีดี. (2560). “โครงการเสริมสร้างสุขภาพและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในเขตภาคกลาง”. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2560).
- พระกิตติญาณเมธี. (2561). “การส่งเสริมการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดลพบุรี”. วารสารรัชชภาคย์. ปีที่ 12 ฉบับที่ 25 (มกราคม-เมษายน 2561).
- พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต ธวัธรัตน์ แดงหาญ และสร้อยญา วักขวิช. (2558). “การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”. สำนักงานป้องกัน ควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่น. ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2558).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2550). การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2557). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2551). 45 พรรษาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). (2560). ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พุทธศักราช 2560. กรุงเทพมหานคร: บริษัท โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด.